

Rosdala glasbruk

Byggnadsminnen i Kronobergs län

Byggnadsminnet Rosdala glasbruk

Rosdala glasbruk

Copyright © 2016 Länsstyrelsen Kronoberg

Text och foto: Magdalena Jonsson, Kalmar läns museum, där inget annat anges.

Foto framsida: Jörgen Ludvigsson, Kulturparken Småland AB.

Layout: C/o Lillebil AB

Tryck: TMG Tabergs

ISBN: 978-91-89285-83-5

Dnr: 434-810-16

Innehåll

Förord.....	7	Den siste glasblåsaren.....	38
Norrhult i Nottebäcks socken.....	8	Rosdala – med många inflyttade.....	40
Rosdala glasbruk grundas.....	11	Luffarna på bruket.....	42
Rosdala i dansk ägo.....	14	Brukets byggnader från tidigt 1900-tal till idag.....	43
Från storhetstid till kris.....	20	Händelselista.....	61
I belysningens tjänst.....	24	Käll- och litteraturförteckning.....	63
Arbetsförhållandena i hyttan.....	27		
Att dekorera glaset.....	30		
Arbetsuppgifter utanför hytta och sliperi.....	31		
Kvinnor och barn på bruket.....	32		
Arbetsbostäder.....	34		

Foto: Jörgen Ludvigsson,
Kulturparken Småland AB.

Förord

Under 1800-talet anlades ett stort antal glasbruk i den östra delen av Småland. Rosdala belysningsglasbruk var ett av dessa bruk som grundades 1895 i Norrhult. Glasbruksmiljön omfattar hela 22 byggnader med välbevarad inredning från glasprocessen, mallar och formar och ett intakt bruksarkiv. Här finns även ett bruksmuseum som visar brukets produktion. Detta glasbruk skiljer sig från andra glasbruk genom att man ofta tillverkade stora och tunga glaskupor som krävde en annan utformning av hyttan, utrustningen och arbetssättet. Glasblåsarna fick ofta arbeta stående.

Alla har vi ett förhållande till lampglas från Rosdala. Det som producerats på glasbruket finns i många hem och i offentliga lokaler runt omkring i Sverige. Det mest fantastiska är att man med stor sannolikhet kan komplettera och rekonstruera en trasig lampkupa tack vare det omfattande arkivmaterial som finns kvar på platsen.

Rosdala glasbruk är en synnerligen intressant och välbevarad industrihistorisk miljö och det enda skyddade glasbruket i länet. Glasbruket förklarades som byggnadsminne år 2000. I denna skrift ges en inblick i glasbrukets historia, dess produktion och de människor som arbetet på bruket. Skriften är framtagen av Kalmar läns museum.

Kristina Alsér
Landshövding

Heidi Vassi
Länsantikvarie

Norrhult i Nottebäcks socken

Samhället Norrhult där Rosdala glasbruk ligger är en liten ort i Nottebäcks socken i Uppvidinge kommun. Hela Uppvidinge kommun är en utpräglad skogsbygd som ligger högt över havet. Trakten är kuperad och där skogen öppnar upp kan man få en vid utsikt över det skogrika Småland.

Inom socknen har Mörrumsån sitt källflöde och det är gott om sjöar i området. Trots att detta är en utpräglad skogsbygd finns inom sockengränserna en del förhistoriska lämningar som visar att människor har levt här under lång tid. Notte-

bäcks socken omnämns första gången i det skriftliga materialet 1384 och kallas då Nutabax.

Norrhult var ursprungligen en bondby med flera gårdar. Utvecklingen mot ett samhälle var en direkt följd av att Ros-

Norrhults järnvägsstation var en av stationerna på den smalspåriga järnväg som en gång gick från Växjö till Västervik. Sedan 2001 är spåret mellan Växjö och Åseda borttaget.

Invigningen av den nya stationen i Norrhult 1901. Källa: Nottebäcks hembygdsförening

Folkets Hus och park i Norrhult är byggnadsminne sedan 1999. Foto: Jörgen Ludvigsson, Kulturparken Småland AB.

dala glasbruk etablerades här 1895. När bruket anlades diskuterades en ny järnväg, smalspåret mellan Växjö och Hultsfred, som skulle dras förbi den här platsen. Sträckan Klavreström-Åseda började byggas år 1900 och ett år senare fick bruket tillstånd att transportera gods med den nya järnvägen. Stationer byggdes i Klavreström och i Norrhult. Järnvägen lockade också andra verksamheter.

År 1910 hade Norrhult, förutom glasbruk, även ett sågverk och ett gjuteri. Bostäder byggdes för arbetarna vid bruket. Telegraf, poststation och affärer etablerades. Föreningar bildades, många med direkt anknytning till bruket. Till exempel etablerade sig nykterhetsrörelsen med egen loge, fackförening och olika politiska föreningar. Ett första Folkets Hus byggdes 1908-09 men verksamheten växte och därför byggdes nytt, större Folkets Hus med Folketspark på 1930-talet. Anläggningen är idag byggnadsminne. Idrottsförening och musikkår var ytterligare föreningsverksamhet som star-

tades. Ett samhälle växte fram med all den service som man förväntade sig vid den här tiden.

I Klaverström, järnbruksorten väster om Norrhult, anlade löjtnanten Lars Silfversparre 1736 ett järnbruk. Det var ett av alla de järnbruk som startade i sydöstra Småland vid den här tiden, där järn framställdes av sjö- och myrmalm från sjöar och våtmarker i området. Järnet bearbetades till råämne. Järnbruken i det inre av Småland som producerade den här typen av järn fick dock stora problem med konkurrens från till exempel Bergslagen. Teknikutvecklingen krävde stora investeringar som de mindre bruken i Småland inte hade råd att genomföra. Flera bruk lades ner och man såg sig om efter en annan industri som kunde fylla tomrummet. Sågverksindustrin var naturligtvis en sådan verksamhet och när landskapets kommunikationer förbättrades med utbyggnaden av järnvägar blev skogen värd pengar. Men i sydöstra Småland fanns också ett annat alternativ, nämligen glaset.

Rosdala glasbruk grundas

För glasbrukens ugnar behövdes ved som det fanns gott om i det här området. Järnbrukens omställning frigjorde arbetskraft. Tillgången på arbetskraft var också ett resultat av 1800-talets kraftiga befolkningsökning. För landsbygdens människor fanns det inte plats att försörja alla inom jordbruket. De blev en viktig resurs för den framväxande industrin. Avgörande för uppkomsten av det vi idag kallar för ”Glasriket” var också etableringen av Kosta Glasbruk 1742. Det var

de båda landshövdingarna i Kronobergs respektive Kalmar län, Anders Koskull och Bogislaus Stael von Holstein, som på Konungens uppdrag tillsammans tog initiativet till att starta ett glasbruk i Ekeberga socken. Till det nystartade bruket rekryterades i början tyska glasarbetare. Kosta var under 1800-talet det största av de småländska glasbruken. Det blev en inspirationskälla för andra och fler bruk grundades. Utbildad arbetskraft hämtades ofta från Kosta. Ibland var

Vy över Norrhult 1901. Bondbyn har fått lite fler hus men Norrhult är fortfarande ett nybyggerland. Källa: Rosdala glasbruks arkiv

det mästare på Kosta som prövade lyckan för att själva få bli brukspatroner. Hierarkin i en hytta lade också grunden för många nyetableringsförsök. I hyttan kunde man avancera till mästare men antalet mästare i en hytta var begränsat. För dem som kände att de inte hade möjlighet att nå den efterlängttade positionen på det bruk där man hade sin anställning var det en lockande tanke att bli sin egen och få den eftertraktade mästartiteln. Lyckades man var det ett kliv uppåt i karriären.

Många av de småländska glasbruken startades i lågkonjunkturer då jobben var hotade. Det var ett sätt att rädda försörjningen men gjorde det nyetablerade bruket mycket sårbar. Många misslyckades men några lyckades. När dåvarande direktören Axel Hummel på Kosta Glasbruk besökte Göteborg vid ett tillfälle fick han frågan hur många glasbruk det egentligen fanns hemma i hans hemtrakter. Hummel svarade att *"När jag reste var de 33. Hur många de är nu vet jag inte"*. Om det är sant ska kanske vara osagt men klart är att det grundades och lades ner glashyttor i en stor omfattning under de här åren.

Även glasbruket i Rosdala grundades av ett par verksamma glasarbetare, Oscar Carlström och Karl Petersson. De hade redan provat på att vara kompanjoner då de tillsammans hade startat Björkshults glasbruk 1892. År 1895 köpte de gården Nöbbeled Skallargård i Nottebäcks socken. Vid en liten bäck på gården anlades det nya glasbruket. Traditionen berättar att det var de båda nya glasbruksägarnas fruar som namngav bruket. De var på väg för att besöka gården som deras män hade köpt och stannade på ett backkrön vid Skeda. Där hade man

Oscar Carlström, en av de båda grundarna av Rosdala glasbruk.
Källa: Rosdala glasbruks arkiv

utsikt över dalen där platsen för det nya bruket låg. Vid vägen växte en rosbuske och de båda kvinnorna kom överrens om att kalla det nya glasbruket för Rosdala.

Glashyttor i de småländska skogarna byggdes av trä. I Rosdala byggdes en hytta med ugn för fyra deglar, pottkammare, glaskammare, tre skörugnar, fyra kylugnar, två askugnar och en tempererugn. Man byggde också ett sliperi med tio slipstolar, degelkross samt en magasinsbyggnad. Det var en stor satsning som gjordes. Driften startade men redan efter ett år hade Carlström och Petersson slut på pengar och gick i konkurs. Bruket såldes till en Adolf Nathansson. Enligt uppgifter i boken *Rosdala 50 år* hade Nathansson varit grosshandlare och tjänat en del pengar. Han hade också haft intressen i Sibbhults glasbruk. Varför han köpte Rosdala glasbruk är inte känt. I församlingsboken för Nottebäckes socken står han antecknad som född i Gustrow, Mecklenburg, Schwerin. Han är alltså inflyttad från Tyskland. Intressantast är dock de anteckningar som finns om honom i församlingsbokens fritextfält. Där står det bland annat att han vistas i Paris. Anledningen är att han rymt från det två månader långa fängelsestraff för trolöshet mot huvudman som han dömts till 1899 av Kungl Majt. Det står också att han är mosaisk trosbekännare och som medlem av den Mosaiska församlingen i Växjö står han antecknad år 1900.

Foto: Jörgen Ludwigsson,
Kulturparken Småland AB.

Rosdala i dansk ägo

Rosdala ägdes av Nathansson bara under ett par år innan bruket såldes till en stabilare ägare som var redo att satsa, nämligen den danske konsuln Fredrik L Hey. Konsul Hey hade del i flera olika verksamheter som banker, telefonbolag, bryggerier och metallfabriker. I det här fallet var det dock hans intressen i Fyens Glasvaerk som var avgörande. Bruket låg i Odense och här fanns en hyttmästare vid namn Adolf Brock som utvecklade en ny teknik för att marmorera glas. Tillsammans med sin gode vän Edmund Röder ville han introducera metoden i Sverige och fick konsul Hey intresserad av företaget. Efter ett besök i Rosdala kom man överens om att köpa bruket. Prissumman var 40 000 kronor vilket i dagens penningvärde motsvara drygt 2,3 miljoner kronor. Med de nya danska ägarna fick Rosdala en ekonomiskt stabilare situation än under de första åren. Konsul Hey gjorde under en tid bruket till aktiebolag och flera personer på orten blev delägare men 1914 köpte han ut aktieägarna och blev ensam ägare till glas bruket. På plats i Rosdala var det Adolf Brock och framförallt Edmund Röder som kom att ta ansvaret för driften av bruket.

Redan under Nathanssons tid hade kontakter tagits med kontinenten som öppnade vägen för att anställa tyska glasblåsare. Rekryteringen från Tyskland fortsatte under konsul Heys tid. Disponent Edmund Röder var född i Tyskland och genom hans kontakter värvades tyska glasblåsare. Anteckningarna i församlingsböckerna visar att majoriteten av dem kom från Preussen. Det kom också flera danska glasarbetare. Att vandra runt i glasbruksorten Norrhult vid sekelskiftet med svenska, tyska och danska surrande i luften påminner

Konsul Fredrik L Hey som övertog Rosdala glasbruk år 1900.
Källa: Rosdala glasbruks arkiv

förmodligen om ett besök i Norrhults mataffär en sommardag på 2010-talet då utländska sommargäster besöker sina småländska hus. Skillnaden idag är att detta är begränsat till några korta sommarveckor.

Hyttmästare Adolf Brock. Källa: Rosdala glasbruks arkiv

Under hela den tid Rosdala glasbruk har funnits har bruket varit känt för sitt glas till armaturer. Det var genom anställningen av disponent Edmund Röder som bruket kom att slå in på den framgångsrika banan. Genom hans kontakter

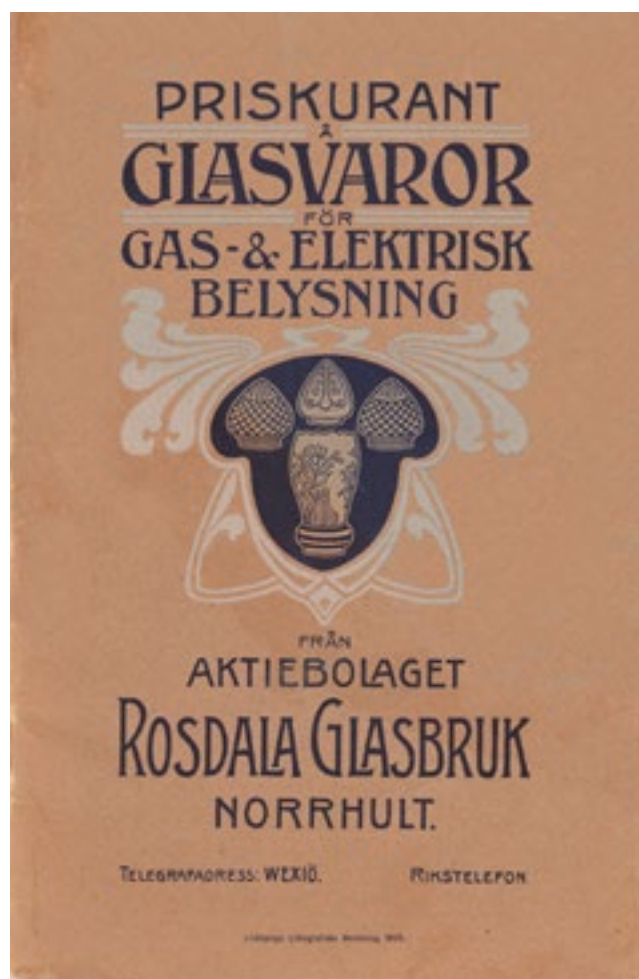
Disponent Edmund Röder. Källa: Rosdala glasbruks arkiv

rekryterades glasblåsare i Tyskland som hade den kunskap som behövdes. Disponent Röder var själv också engagerad i såväl själva hyttdriften som i försäljningen. Han var dessutom tekniskt kunnig och vägde exempelvis själv till kemikalierna

för de olika glassorterna. Ända in på 1980-talet användes hans ”recept” på glassatser på Rosdala. Konsul Fredric Hey var imponerad av Edmund Röder och av hans engagemang. Han skrev om honom: ”Ensam i detta främmande landet, blott omgiven av en gammal ”snakkesalig” mor, en sinnessjuk syster och en själssvag broder, är det nästan oförståeligt att han ej gav upp och reste hem till Tyskland”. Under 1910 blev Edmund Röder allvarligt sjuk i neuralgi och dog i slutet av samma år i Köpenhamn.

Rosdalas fördel var den tekniska kompetensen och den produktionsinriktning det ledde till, men man hade också turen att i rätt tid kunna rekrytera rätt personer. Disponent Röder hade varit en stark kraft, som med sin erfarenhet och sina kontakter stakat ut riktningen för bruket. Hans roll övertogs efter hans död av Theodor Nyrén. Han var uppväxt utanför Nybro och hade som barn arbetat på Pukebergs glasbruk och i Nybro tändsticksfabrik. Efter en tid i Stockholm blev han genom sin syster, som var gift med ägaren till Idesjö glasbruk, anställd som bokhållare vid bruket. År 1904 anställdes han som resande, det vill säga försäljare, för Rosdala. Efter ett mellanspel som förvaltare för Flerohopps Glasbruk erbjöds han att ta över disponent Edmund Röders tjänst. Disponent Theodor Nyrén kom med sin erfarenhet och sin energi att bli en viktig kraft för Rosdala glasbruk.

1910-20-talet var organisatoriskt en besvärlig tid för den svenska glasindustrin. Hela den svenska industrin var ung. I slutet av 1800-talet hade industriarbetarna börjat organisera sig fackligt och politiskt och det var en turbulent tid när såväl

”Priskurant å glasvaror för Gas- och Elektrisk belysning” från Rosdala Glasbruk 1905. Källa: Rosdala glasbruks arkiv

Disponent Theodor Nyrén. Källa: Rosdala glasbruks arkiv

arbetare som arbetsgivare försökte att hitta sina nya roller. På båda sidor fanns en misstänksamhet som skapade konflikter och oro. Till det kom ett konjunkturläge inom glasbranschen

som närmast kan beskrivs som en berg-och-dalbana. Första världskrigets utbrott innebar ett uppsving för de svenska glasbruken. När andra länders produktion låg nere eller var strakt begränsad kunde svenska bruk dra nytta av situationen. Belysningsglas var en viktig del av produktionen för Rosdala men det krävdes en varierad produktion för att kunna driva bruket. Konserveringsglas och karbidlampor var två produkter vars efterfrågan ökade just under kriget. När kriget var slut och andra länder fick ingång sin produktion igen ledde det till problem för den svenska industrin under 1920-talet. Flera av de småländska glasbruken var i perioder tvungna att göra uppehåll i produktionen. För de bruk som ägde skogsmark fanns möjlighet att låta glasarbetarna arbeta i skogen istället för att ändå få en inkomst och på så sätt kunde glasbruket behålla kompetent personal på orten.

Under många år var den omgivande landsbygden av avgörande betydelse för glasbruket. Från gårdarna runt om den växande bruksorten levererades ved för uppvärmning av glasugnarna, trävirke för lådtillverkning och byggnation samt halm och träull för emballering av de färdiga produkterna. Från gårdarna kom också livsmedel som kött, mjölk och spannmål. Under början av 1900-talet var det vanligt att glasbruken även hade egna jordbruk, så kallade bruksgårdar, vilka stod för en stor del av brukets livsmedelsförsörjning. Till Rosdala fanns två bruksgårdar. Fram till dess att konsumentkooperationer bildades och privata handlare öppnat butiker, betalades en viss del av bruksarbetarnas löner ut i naturaprodukter.

Under andra världskriget producerade Rosdala en del specialglas som skyddsglas och skottbelysningsglas. Källa: Rosdala glasbruks arkiv

En av de två bruksladugårdar som tillhörde Rosdala glasbruk under de första åren. Foto Susann Johannisson, Kalmar läns museum

Från storhetstid till kris

År 1925 dog den danske ägaren konsul Fredrik L Hey. Det danska ägandet fortsatte dock under ytterligare tio år med direktör Valdemar Hansen i ledningen. När de danska intressenterna valde att träda tillbaka övertogs företaget 1935 av en grupp med disponent Theodor Nyrén i ledningen. Vid den här tiden förbättrades konjunkturen för svensk glasindustri och man upplevde en storhetstid. Man behövde inte längre göra produktionsuppehåll, fler produkter utvecklades och såväl arbetsmiljö som bostäder förbättrades. Efter Theodor Nyréns bortgång 1949 övertog hans son Oscar Nyrén ansvaret för bruket. Han fortsatte arbetet med att modernisera och förbättra förhållandena.

Oskar Nyréns tid som disponent blev inte lång. Han dog redan sex år senare, 1955. Till efterträdare på posten som disponent utsågs inspektorn och förre glasarbetaren Adolf Kroon. Det var en man med stor kunskap om arbetet vid bruket. Han hade börjat på Rosdala 1933 vid 14 års ålder och därefter gått den långa vägen, från springpojke till postmakare, synare och så småningom hyttmästare. Under åren som följde och framför allt på 1960-talet lät han göra stora investeringar i glas bruket. Bland annat byggdes den nya hyttan. Sedan 1979 ägs bruket av familjen Kroon och det leds sedan 1980-talet av Adolfs son Tomas Kroon. Han hade utbildat sig till maskin- och elingenjör och arbetat med att rita sågverk innan han återvände till glasindustrin. Karriären hade varit framgångsrik men han valde ändå att ta över det i slutet av 1970-talet krisdrabbade Rosdala glasbruk. Att äga och leda Rosdala glasbruk innebar vid den här tiden inte ett kontors-

Disponent Oscar Nyrén. Källa: Rosdala glasbruks arkiv

Tomas Kroon, till vänster, och hans far Adolf Kroon till höger. Adolf Kroon, var disponent på bruket 1954-80. Bilden från 1980-talet är tagen vid Gamla hyttans bevarade ugn. Källa: Rosdala glasbruks arkiv

arbete utan det var nödvändigt att vara en del av produktionen. För Tomas innebar det att lära sig jobbet från grunden. Trots Tomas stora engagemang minskade verksamheten och

2001 upphörde man att blåsa glas i Rosdala hytta. Engagemanget och intresset för brukets historia och bevarandefrågor var en viktig orsak till att Rosdala bruk kunde byggnadsmin-

nesförklaras år 2000. Byggnader och utrustning har bevarats på glasbrukets område. Det mest unika är den stora samlingen av glasformar som finns på Rosdala. Det är dels 5000-7000 formar som använts vid Rosdala, dels formar inköpta från andra glasbruk med inriktning på produktion av armaturer som Engshyttans glasbruk i Nybro, Flygsfors glasbruk i Madesjö socken och Fåglaviks glasbruk i Hudene socken, Västergötland.

Efter 2001 har det funnits glasblåsning i mindre omfattning i den gamla smedjan på bruksområdet. Man använde sig då bland annat av brukets gamla formar för belysningsglas. En viktig del av den här verksamheten var att ha en ugn i gång för att kunna visa besökare hur glasblåsning går till. För ett par år sedan gick ugnen sönder och den har inte ersatts med en ny. För att blåsa det glas som säljs idag hyr man in sig på Målerås Glasbruk. Efterbearbetningen görs på Rosdala.

Magasinet som används än idag.
Bild från Rosdala glasbruk taget
vid en kulturhistorisk inventering
25-26 april 2000.

Foto: Bengt A. Lundberg,
Riksantikvarieämbetet.

Den klassiska Strindbergglampan med kupa från Rosdala.
Foto: Jörgen Ludvigsson, Kulturparken Småland AB.

I belysningens tjänst

Rosdala bruk kom att bli identiskt med lampstillverkning. Efter tidiga försök med marmorerade vaser, blomkäppar, piedestaler, karaffiner och visitkortsskålar övergick verksamheten nästan helt till lampglas. Att efterfrågan ökade så kraftigt under 1900-talets första årtionden hängde samman med att Sveriges landsbygd började elektrifieras under denna period. Vid seklets början tillverkades lampglas vid ytterligare fem glasbruk. Rosdala, som fanns kvar längst av dessa bruk, tillverkade i stort sett alla sorters belysningsglas. Allt från enkla massproducerade vita glober till belysningar för offentliga miljöer bland annat teatrar sjukhus, företag och institutioner. Lampor och lampkupor från Rosdala finns bland annat på flera kända platser i Stockholm som Dramaten, Berns, Moderna museet och Kungliga Operan. Lampor exporterades även med framgång till bland annat England. Andra specialiteter var lyktglas till gatlyktor, så kallade mantlar, i storleken 60 x 70 cm, skärmar och brännarrör för fotogenlampor, skomakarlampor, ”Strindbergslampor” och givetvis de oräkneliga varianter av taklampor som under 1940- och 1950-talet hängde i många svenska hem. Under första världskriget blev Rosdala på sitt sätt en del av krigsindustrin. Då blev karbidlampor, skyddsglas och skottbelysningsglas viktiga produkter.

Vardagsrumslampa från 1927. Källa: Rosdala glasbruks arkiv

Under många år var vackert målade lampor en Rosdala-specialitet. Från Rosdala Glasbruks katalog 1953. Källa: Rosdala glasbruks arkiv

Tulpankuper för Gas.

66

67

68

70

71

72

74

76

De danska ägarna i början av 1900-talet lät rekrytera personal från Tyskland och Danmark som var duktiga på att blåsa och bearbeta lampglas. De inflyttade glasarbetarna förde med sig sitt arbetssätt och satte en tydlig prägel på Rosdala glasbruk som skiljer det från andra bruk i Glasriket. De tyska glasarbetarna var vana att blåsa lampglas stående, vid "påle och tråg" som metoden kallades. Det är ett arbetssätt som sedan länge hade använts på kontinenten, i bland annat de tyska delstaterna Böhmen och Mähren samt i Polen. I Sverige har man vid glasbruken traditionellt sett arbetat på "stol", det vill säga sittande med pipan i vertikalt arbetsläge.

Tulpankuper var en tidig produkt. Från Rosdala Glasbruks priskurant 1905.
Källa: Rosdala glasbruks arkiv

Arbetsförhållandena i hyttan

Livet vid hyttan skiljde sig på många sätt från livet i bonde-Småland. Men en sak var oförändrad. Det var slitsamt. Bönder såväl som glasarbetare hade långa arbetsdagar och utförde tunga sysslor. På bruket fanns en mängd specialiserade arbetsuppgifter. Arbetet i hyttan var hierarkiskt organiserat med mästarerna i toppen och längst ner på skalan hyttpojkar. Ännu långt in på 1900-talet förekom barnarbete vid de småländska glasbruken.

Hyttans hjärta var ugnen med deglarna, stora lerkärl, vari glasmassan smältes. I hyttan fanns flera arbetslag som kallades verkstäder. Det var en grupp med olika yrkesmän som leddes av en arbetsledare som kallades mästare. Mästaren hade en hög status i hyttan och målet för de flesta glasarbetare var att avancera till mästare. Han skulle se till att kvalitén blev den rätta och att produktionen hölls uppe. Hans ord var lag. Mästarna var olika populära att jobba med då de fördelade lagackordet och därmed bestämde lönerna för sina medarbetare. De svarade också för att formgivarens intentioner tillgodosågs. Ibland gjorde mästaren bättre produkter än vad formgivaren hade trott. En lång erfarenhet av att hantera glas gav en känsla för vad man kunde göra.

Vid varje degel fanns en lucka i ugnen där anhängaren kunde sticka in sin pipa och fånga an glasmassan på toppen av pipan, den så kallade posten. Anhängaren kallades även för postmakare. Hjälpmästaren var steget under mästaren och han gjorde i stort sett samma arbete som mästaren, men till hälften av mästarens lön. En viktig uppgift för mästare och hjälpmästaren var att forma glasmassan med skopan, den så

kallade välsningen. Det gick till så att pipan lades i en speciell klyka där det gick lätt att snurra runt den. Glasmassan hölls samtidigt i en fuktig träskopa så att det inte drogs ut till en ohanterlig form. Därefter gjorde man förblåsningen där luft blåstes in i glasmassan. Formhållaren hade ett ansvarsfullt arbete. När mästare sänkte ner glasmassan som hängde på pipan skulle formen stängas i exakt rätt moment. Annars klämdes glaset och formen blev inte fylld ordentligt. Formhållaren kunde då riskera att få ”smaka på mästarens träskor”. I formen blåstes glasföremålet upp och fick sin bestämda form. Serviser var en viktig del av produktionen för många glasbruk. En särskild yrkeskår var benmakarna som drog ut och formade glasets ben och fot.

När glaset var färdigblåst skulle det plockas in i kylugnarna. Det var ofta en uppgift för inbärarna. Avkylningen av glaset fick inte gå för snabbt. Ugnarna eldades därför varma innan glaset plockades in. Någon termometer fanns inte i ugnarna, så man fick sticka in handen och känna om temperaturen var den rätta innan man ställde glaset. Var det för varmt kunde en hel dags produktion smälta ihop till en oformlig glasmassa. Glaset låg sedan i kylugnarna över natten och svalnade. Vid 5-6-tiden nästa morgon tömdes de. Hyttpojkar fick krypa in i de fortfarande heta ugnarna och plocka ut det ännu omkring 100-gradiga glaset i stora så kallade bårar. Därefter bars det ut till sliperiet eller måleriet för vidare bearbetning.

En bild från hyttan i Rosdala, någon gång på 1920-30-talet. Här ser man hur tillverkningen vid "pål och tråg" gick till. Även en av hyttpojckarna, längst till vänster fick vara med på bilden. Källa: Rosdala glasbruks arkiv

Anställda med familjemedlemmar samlade framför den då nybyggda hyttan i Rosdala ett par år in på 1900-talet.
Källa: Rosdala glasbruks arkiv

Att dekorera glaset

För att jämna till kanter på glaset bearbetades glaset på slipskivor. Kring sekelskiftet 1900 var det mesta av det glas som producerades dekorerat med en slipad dekor. De slipade fasetterna fick servisglasen att glittra och gjorde det dukade festbordet ännu festligare. I och med funktionalismens genombrott på 1930-talet blev det slipade glaset omodernt.

Att slipa glaset är tidskrävande och kräver stor erfarenhet och yrkesskicklighet. Genom att använda slipskivor med olika form kan man till exempel få fram olivslipning, fasettslipning, briljantslipning och diamantslipning. Den slipade ytan kan därefter poleras för att ytan ska bli blank igen eller behålla sin ogenomskinliga yta som en del av dekoren. För att åstadkomma ett finare mönster kunde glaset graveras med koppartrissor av olika storlek. Detta var ett verkligt handarbete som krävde stadiga händer, god syn och lång erfarenhet.

För att sätta färg på glaset kan man blanda i kemikalier eller lägga på färg från glasstavar eller krossat glas. Det gjordes när glaset bearbetades i hyttan. Man kan också måla glaset, vilket varit modernt i olika perioder. Mönstret målas på glaset med penslar. När glaset är målat måste färgen brännas fast. Det sker i ungefär 400 grader och därefter kyls glaset försiktigt så att det inte spricker. På Rosdala, som på de flesta andra glasbruk, har det funnits särskilda verkstäder för slipning och för målning.

Andra moment som använts för att ge glaset det utseende och de egenskaper man vill ha är att etsa eller syrabehandla

glaset. Genom båda metoderna kan man göra glaset mattare. Det kan användas för att skapa en dekor men det kan också ha en praktisk funktion. Lampglas ville man ha matt för att inte ljuset skulle bli för skarpt. På Rosdala var man tidiga med att syrabehandla glaset och från 1950-talet fanns en särskild byggnad där man arbetade med det. Med hjälp av benlim ritades mönster på glaset. När glaset sänktes ner i syrabadet, som bestod av flourväte, kalk och vatten, tog syran inte på de ställen som var strukna med lim och på sätt fick man ett mönster. Ett annat sätt att göra ytan matt var att sandblästra glaset. Blästersand sprutades på ytan som skulle mattas. Det var ett dammigt arbete som kunde vara väldigt obehagligt om man råkade få blästersand i ansiktet. På Rosdala fanns sandblästringen i källaren till sliperiet från 1950-talet.

Arbetsuppgifter utanför hytta och sliperi

Vid sidan av dem som arbetade i hyttan och sliperiet fanns en rad personer med skiftande yrkestitlar anställda på bruket. Glasugnen sköttes av eldare. Deglarna, i vilka glasmassan smältes, tillverkades in på 1940-talet i Rosdala av en egen degelmakare. Därefter köptes färdiga deglar från degelverkstaden i Orrefors eller från andra tillverkare i området. Ångmaskinen som drev slipstolarna krävde en maskinist.

Glaset packades av glaspackare eller invecklare som de också kallades och de lådor som användes tillverkades av lådsnickare på bruket. En mycket viktig person var formsnickaren. Majoriteten av de formar som idag finns i Rosdalas samling är tillverkad av brukets formsnickare. Vid en förödande brand på bruket 1919 förstördes 5000 formar som representerade ett mycket stort kapital. Det dröjde fjorton dagar innan formsnickarna hade fått fram några nya formar så att produktionen kunde återupptas. Formarna tillverkades av bokträ, som inte finns i någon större omfattning i det småländska inlandet och därför fick köpas in från annat håll. Det var också viktigt att virket var kvistfritt eftersom kvistar kunde ge upphov till oönskade mönster i glaset. Ett mindre antal formar gjordes av gjutjärn. Flera av dem köptes från Arvid Sjöqvists formfabrik i Nybro. Det krävdes också en hel del arbete för att hålla ordning på alla de formar som fanns och veta vilka som användes av vilka kunder. Att märka dem noga var viktigt. Formmakare som varit anställda i Rosdala är verkmästaren Karl Johansson, Johan "Form-Johan" Pettersson och Erik Larsson.

Kvinnor och barn på bruket

I hyttan fanns också hyttpojkar som gjorde en mängd olika uppgifter. I äldre tider var det hyttpojknarnas uppgift att väcka sin mästare. De skulle också se till att bära fram ved och vatten på morgonen innan arbetet i hyttan startade och tömma kylugnarna. Glasbruken var en industrigren som var ökad för att utnyttja barnarbetare. Långt fram på 1910-talet anställdes minderåriga i hyttorna. När lagstiftningen mot barnarbete hårdnade och inspektörer kom till bruket skickades barnen undan för att man inte skulle se dem. Provinsialläkaren i Kronobergs län besiktigade år 1904 glasbruken i Rosdala. Då arbetade där 85 personer varav 14 var minderåriga. De flesta barn som anställdes var pojkar, men de förekom också att flickor fick arbete i hyttan.

I början av 1900-talet arbetade ett fåtal kvinnor i glasbrukets produktion. Torbjörn Fogelberg, expert på glasbrukens historia som skrivit flera böcker om olika glasbruk, har undersökt förhållandena vid Rosdala glasbruk. I de äldsta bevarade räkenskapsböckerna fann han sex kvinnor som varit anställda som inbärare. Inbärarens arbetstuppgift är att på en trägaffel bära det ännu varma glaset till kylugnen. De kvinnliga inbärarna hade betydligt lägre lön än sina manliga kollegor. Räkenskapsboken berättar inte om hur många timmar en manlig respektive kvinnlig inbärare arbetade men på sju månader tjänade en av kvinnorna 45 kronor. Samma summa tjänade en man på tre månader. Att vara glasblåsare, slipare eller glasmålare var manliga yrken. Kvinnornas roll på bruken vid den här tiden var framförallt inriktad på att arbeta med att

avsyna, diska och packa glas. Det var först på 1960-70-talet som kvinnorna började utbildas till slipare och målare och så småningom även kunde få arbete i hyttan med att blåsa glas.

Om arbetsförhållandena för kvinnor på Rosdala glasbruk under 1900-talets första hälft berättade Hugo Fransson (f 1905), som arbetade 55 år på bruket, för en ABF-cirkel 1979:

”Min far som var mästare i stämpelkammaren arbetade på ackord och avlönade liksom mästarna i hyttan och sliperiet själv sina medarbetare. De flesta var unga flickor från Norrhult och Klavrestrom i femton- till tjugoårsåldern, men även pojkar från tolv till femton års ålder arbetade där som invecklare av lampglas. De unga flickorna var de första kvinnliga industriarbetarna här på orten. Vanligtvis var det väl så, att flickorna efter konfirmationen fick söka sig platser som pigor i finare hem och i de flesta fall på bondgårdarna i byarna runt omkring. De som fick arbete på Rosdala ansåg nog att de hade högre social status än bondpigorna och jag vet att de stod i kö för att få arbeta hos far. De tjänade nog inte mer än en till två kronor och femtio öre om dagen i början av seklet, men de hade kontanta pengar och kunde köpa sig ett klädesplagg någon gång då och då och kunde i föräldrahemmet betala för sig för mat och husrum.” (Citatet är hämtat ur Ett samhälle kring hyttan, Rosdala 1980)

Kvinnor vid inbidningen där glas packades i trälådor med halm och träull. På främre raden från vänster sitter Dagmar Hochmuth-Johansson, Hulda Ahlgren-Johansson. Thora Karlsson-Johansson. Och på bakre raden från vänster Edit Svensson-Ahlqvist, Alma Ahlgren och Rut Karlsson. Bilden är från 1920-talet. Källa: Nottebäcks hembygdsvörening

Arbetarbostäder

När Rosdala glasbruk startade fanns inga arbetarbostäder på orten. De anställda fick hyra in sig på gårdar i trakten. Det kunde innebära några kilometer till fots varje morgon

och kväll för att komma till och från arbetet. Redan år 1900 stod dock en av de tre första arbetarkaserner klar. Att ha bra bostäder för arbetarna var ett viktigt konkurrensmedel mot

Tyskabyggningarna var de första arbetarbostäderna som byggdes på Rosdala Glasbruk. Bilden är troligen tagen på 1920-30-talet.
Källa: Rosdala glasbruks arkiv

Två av de ursprungligen tre byggnaderna som kallades Tyskabyggningarna finns kvar än idag.

andra bruk. Kunde man erbjuda arbetarna bra bostäder var det en löneförmån som lockade. De tre första kasernerna som byggdes kallades för Tyskabyggningarna, eftersom många av de inflyttade tyska arbetarna bodde här. I Tyskabyggningarna fanns i varje hus tre lägenheter med två rum och kök samt en lägenhet med ett rum och kök. De kom att följas av flera andra arbetarbostäder byggda på brukets initiativ. När brukets

verksamhet stabiliserades i mitten av 1930-talet blev det också vanligt att glasarbetarna själva byggde hus. Detta blev möjligt tack vare statliga egna-hems-lån och hjälp från bruket. En stor och viktig förändring för bostadsstandarden i brukets kaserner i Norrhult var elektrifieringen. Redan 1911 installerades elektrisk belysning. Elen producerades av brukets ångmaskin, men 1913 byggdes en kraftstation vid Åkvarn som utnyttjade

vattenkraften i vattendraget mellan sjöarna Norrsjön och Madkroken.

Två rum och kök låter kanske inte så litet för en familj men en familj kunde vara betydligt större än idag. Många familjer valde i början av 1900-talet dessutom att ta emot en eller flera hyresgäster för att få en extra inkomst. Förutom sovplats kunde glasarbetarens fru få en inkomst genom att stå för mat och tvätt av kläder åt hyresgästen. 10-12 personer kunde på så sätt bo i varje lägenhet. Faciliteter som vatten och avlopp fanns inte. Att sköta ett hushåll under dessa förhållanden var en tung arbetsuppgift för glasarbetarens hustru. Vatten skulle hämtas, slaskspann bäras ut och ved skulle in. Matlagningen var ett av de dagliga betingen. Att sköta barn, laga kläder och handla var ett heltidsarbete. En av de tyngsta arbetsuppgifterna var tvätten. Tvätten skulle kokas, därefter sköljas i någon sjö eller å, hängas på tork och därefter tas omhand. Särskilt vintertid när tvätten skulle sköljas i en isvak var det ett tungt arbete. Man förstår att det inte blev lika ofta som vi idag laddar våra tvättmaskiner. Även att städa hemmet blev en tung arbetsuppgift när vatten skulle hämtas i den gemensamma brunnen och värmas på vedspisen i grytor. Långt in på 1930-talet var de hygieniska förhållandena i Sverige helt annorlunda än vad de är i dag. Detta skildrades i ett av den svenska radions första socialreportage, ”Med Ludvig Nordström på husesyn. Föredrag med grammofonintervjuer” av författaren och journalisten Ludvig «Lubbe» Nordström. Reportagen, som även kom ut i bokform 1938 under titeln ”Lort-Sverige” är ett tidigt exempel på att grävande journalis-

tik kan bidra till en samhällsförändring. Statistiska centralbyrån hade i en studie bara ett par år tidigare funnit att bara en av fem bostäder i Sverige hade tillgång till vatten och avlopp. Av torpen och villorna hade bara en procent toalett inomhus och två procent bad eller dusch. För majoriteten gällde ännu att hämta vatten ur brunn, värma vid spisen och tvätta sig i tvättfat av emalj eller zinkbaljor. Under 1900-talet första hälft började man inrätta badhus där man kunde få möjlighet att bada bastu och tvätta sig. I många av de berättelser som finns om jobbet på Rosdala framgår det också att det var svårt att vara noga med hygien. Förväntningarna var heller inte stora på att få sådana bekvämligheter som varmvatten eller duschar. Det var i arbetarbostäderna en lyx att drömma om in på 1930-talet.

Nåbo, en av alla arbetarbostäder som byggdes tidigt 1900-tal. Här öppnades Norrhults första café 1910. Den blå färgsättningen är ett sentida val.

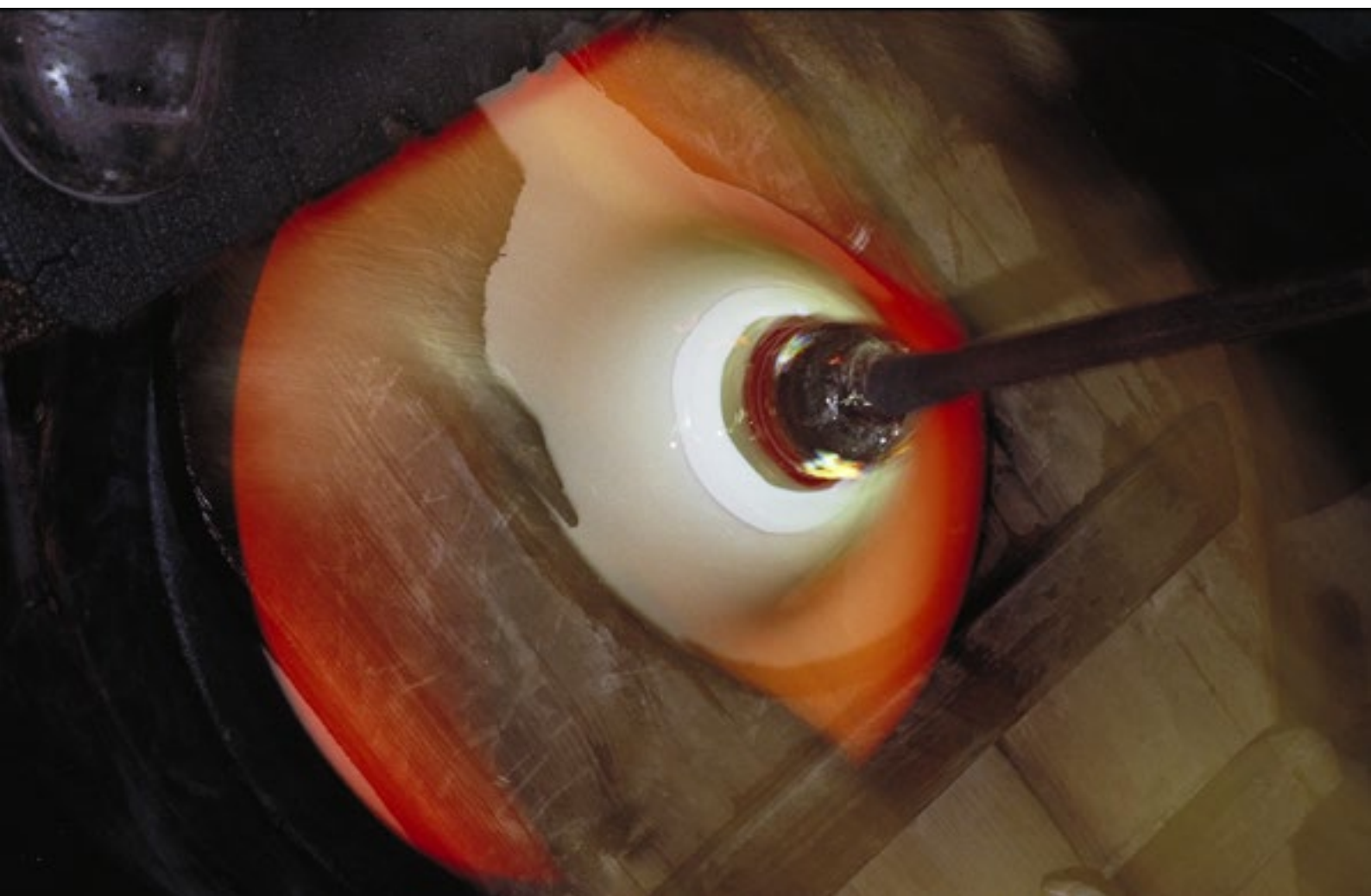
Den siste glasblåsaren

Efter nedläggningen av Rosdala Glasbruk 2001 återvände Lasse Ramnér 2012 till Norrhult för att driva sitt företag ”Växjö Glashytta” i Rosdala glasbruks gamla smedja. Förutom att tillverka prydnadsglas, servisglas och egna unika produkter återupptogs tillverkningen av glas till armaturer. En del av de många formar som finns bevarade på Rosdala användes i det arbetet. Lasse började arbeta på bruket 1974 då han var 18 år gammal. Han var utbildad frisör men på Rosdala fanns ett tryggt jobb. Vid den tiden hade glasbruket 50 anställda. När han slutade sitt arbete 2001 var 20-25 personer anställda men han var ensam glasblåsare. Som fackligt aktiv och klubbordförande under många år följde Lasse Ramnér nedgången på nära håll. Han berättar att *”En kris kan man väl tala om sedan början av 1970-talet. När ägarna 1965 gjorde en stor investering fanns det däremot ännu framtidstro”*. Fem glasbruk tillverkade vid den tiden fortfarande lampglas: Fåglavik, Pukeberg, Rosdala, Orrefors och Flygsfors.

Glasbrukskulturen och ”bruksandan” levde starkt på Rosdala, liksom på andra glasbruk. En förändring var dock på gång under 1970-talet och många av glasblåsarna bodde inte längre i Norrhult utan pendlade till arbetet på Rosdala åren innan nedläggningen. När Lasse Ramnér i dag talar om ”bruksandan” gör han det med blandade känslor. Det handlar om en svunnen tid som gav mycket; styrkan i att jobba i ett kollektiv, laganda och en social gemenskap där alla hade sitt värde. Arbetsplatsen byggde samhället och människor var engagerade. Å andra sidan var hierarkin hård, liksom pressen att passa in. *”Det fanns en konkurrens mellan de olika verkstä-*

derna som blåste glas – något man kan se än i dag på glasbruk. Om folk inte höll måttet fick de veta det. Och en del pallade inte för trycket. Det fanns också en sexistisk jargong och ett nått språk”. Trots detta övervägde fördelarna menar Lasse Ramnér. Det fanns en stark sammanhållning och identitet. Jobbet på bruket gav styrka och stolthet. *”Bruket var i dubbel bemärkelse ”en varm inrättning”. Det fanns fortfarande plats för alla – för den skicklige yrkesmannen, men också för den som bara kunde lite grand. Tanken hade ännu inte slagit rot i Sverige att en del människor är överflödiga”*.

Blåsning i form. Bild från Rosdala glasbruk taget vid en kulturhistorisk inventering 25-26 april 2000. Foto: Bengt A. Lundberg, Riksantikvarieämbetet.

Rosdala – med många inflyttade

De tyskar och även en del danskar som värvades till det nya glasbruket i Rosdala hade stor erfarenhet av glas och var därför eftertraktade. Det stora antal utländska arbetare som kom till Rosdala präglade det nya bruket och arbetsordningen som skapades under de första åren. På så sätt skilde sig Rosdala en del från omgivande glasbruk. Bland annat så innebar det att man arbetade vid ”påle och tråg” istället för på ”stol”. På Rosdala fanns till 1966 den speciella rektangulära ugnen med plats för tio deglar. Deglarna byttes regelbundet ut. En degel för klarglas användes tolv veckor medan deglar för färg- och skärmglas bara användes i sex veckor. Bytet av deglar gjordes under hela tiden hyttan var i drift efter så kallat tyskt mönster, vilket innebar att delar av arbetsgolvet öppnades och ugnens brottlucka plockades bort. Tyska pratades också i hyttan, vilket förekom ända in på 1950-talet.

Flertalet av de inflyttade tyska arbetarna kom ensamma men några kom med sina familjer. Många av dem återvände till Tyskland efter några år i Sverige men andra blev kvar, gifte sig och skapade sig ett liv i Norrhult. De kom att få ett stort inflytande på hela det nya lilla samhället. De hade med sig idéer och strömningar från världen utanför. Kulturellt låg Tyskland och Sverige nära varandra vid den här tiden. Tyska var ett självklart spårkval vid högre utbildningar. Inom kulturen hämtade vi i Sverige gärna inspiration från tysk litteratur, teater och musik. Tyskland spelade nära nog den roll som USA har intagit i Sverige efter andra världskriget. Den här ordningen bestod fram till andra världskriget även om den mattades redan efter första världskriget. Det var alltså relativt

enkelt att som tysk glasblåsare börja arbeta på Rosdala glasbruk och finna sig tillrätta i det nya landet och samhället. Ett exempel på att de nya invånarna hade med sig andra vanor var de tyska glasblåsarnas fruars stora kvarnhjulshattar som var moderna vid sekelskiftet 1900. De väckte stor beundran, nyfikenhet och en del avundsjuka i det lilla lantliga samhället.

Glasbruksorterna har även senare under 1900-talet visat sig vara öppna för att ta emot främlingar. Öppenheten var knuten till behovet av arbetskraft på bruken. På 1960-talet upplevde flera av de småländska glasbruken ett uppsving och mer arbetskraft behövdes. Till Rosdala kom människor från Grekland, Finland, Turkiet, Tyskland, Estland och Danmark. Behovet av arbetskraft lockad hit folk men från Grekland kom också människor som i spåren av militärkuppen 1967 valde att lämna landet och det hårdnande klimatet för fabriksarbetare. En av dem som berättat om hur det var att komma till Rosdala på 1960-talet är Ioannis Karabelas, som 1968 elva år gammal, kom hit med sina föräldrar Nikolaos och Artemisia och brodern Kostas. Ioannis berättar: *Vi blev mottagna med värme och förståelse, det märktes tydligt att man var välkommen i arbetet och som kompis... Trots att man kom från en stor stad blev vi imponerade av att allt gick att finna i det lilla Norrhult, inklusive urmakare och järnvägsstation... Mina föräldrar kände sig välkomna och fann sig snabbt tillrätt. Min mamma kom också såsmåningom att arbeta på glasbruket... Särskilt minns jag den stödjande inställningen som fanns när det gäller att ordna så att familjen kom till rätta, enkelheten att börja i skolan och alla de vänliga människorna i fabriken, butikerna och skolan.*

För det lilla samhället innebar det också vissa anpassningar. Mataffären fick plötsligt en efterfrågan på olivolja, oliver och fetaost, viktiga delar av den grekiska matkulturen som inte ingick i det normala utbudet i en svensk mataffär vid den här tiden. När barnen hälsade på hos varandra introducerades de till keftedes respektive raggmunkar och fläsk. Kanske var det genom dessa inflyttade glasarbetare som kulinariska specialiteter som vi idag betraktar som självklara i vårt matutbud blev förankrade och inte bara genom fina storstadsrestauranger eller utlandsresor. Man bjöds in att delta och bjöd igen med det man själv hade att bidra med. Utbytet satte spår i samhället och skapade livslånga vänskaper som bestod även om en del återvände till hemlandet.

Luffarna på bruket

Under ugnarna fanns ett fritt utrymme vilket ibland användes av luffare som övernattade på glasbruken. Särskilt vintertid var industrier med varma ugnar så som glasbruk och tegelbruk omtyckta övernattningsplatser för luffare. Dessa "landsvägens riddare", som kom med nyheter utifrån, togs ofta väl omhand på bruken. De mer "etablerade" luffarna som vandrade runt bland glasbruken i Småland kunde berätta vad som tilldrog sig på de andra bruken. Genom luffarna kunde man få reda på hur förhållanden med löner och arbetsvillkor såg ut på olika bruk och vad man producerade för varor. De flesta glasbrukspatronerna stod på god fot med luffarna. Något som bidrog till det var troligen att de var en god arbetskraftsreserv när det fattades "småluar", hyttpojkar, i hyttan. Vid Rosdala glasbruk byggde bruket till och med en särskild luffarkammare, som lämnades av sin sista luffare 1966 då den gamla hyttan revs. Rikligt med värme leddes dit från glasugnen och under ugnen, i "askefallan", kunde luffarna laga sin mat. På menyn stod ofta stekt sill och kokt potatis samt kaffe.

Luffarna blev ofta kända profiler med fantasifulla smeknamn. En känd luffare som brukade komma till Rosdala var Halvarsson kallad "Fiskarn" som bodde i en jordkula vid sjön Madkroken, intill Galtabäck. När han kände att oron började komma i kroppen och när fisket blev dåligt, gick han ut på vägarna. En annan legendarisk luffare, Axel Persson var mycket akrobatisk. Men han var även en duktig arbetare när han ville och arbetade intensivt när han stannade till på Rosdala.

Två luffare som just lämnat luffarkammaren i Rosdala. I händerna håller de sina enkla kokpytsar som de använt på askefallan. Källa: Hönsa-Lottas Luffarmuseum i Boda.

Salomon Bunte var en ofta sedd gäst i Rosdals luffarkammare. Han var känd för att vara mycket stark. Det berättas att han i sin krafts dagar drog ett lok med en vagn uppför en backe. På det här fotot från 1920-talet värmer han sig vid en hyttugn på något av de småländska glasbruken. Källa: Hönsa-Lottas Luffarmuseum i Boda.

När han tjänat ihop tillräckligt mycket pengar sägs han ha åkte iväg till Vetlanda och supit upp sina besparingar.

Bruket byggnader från tidigt 1900-tal till idag

Rosdala glasbruk är det enda glasbruket i Kronobergs län som är skyddat mot förändringar enligt kulturmiljölagen som byggnadsminne. Miljön är väl samlad och innehåller många av de äldre funktioner och byggnader som behövs på ett glasbruk under 1900-talets första hälft. I byggnadsminnesförklaringen från år 2000 heter det att: *”Länsstyrelsen finner att Rosdala glasbruk bevarar egenarten hos gången tids byggnadsskick och är synnerligen märkligt genom sitt kulturhistoriska värde.”* Vi ska titta närmare på vilka byggnader som idag finns på bruksområdet och som ingår i byggnadsminnet. För varje byggnad beskrivs kortfattat hur och när den byggts och hur den använts under olika tider. Byggnaderna finns utmärkta på kartan på sidan 45

Flygfoto över Rosdala innan gamla hyttan revs. Källa: Scan Foto

och har med hjälp av färgmarkeringar delats in i grupper efter vilken tidsperiod de byggdes.

Materialet i de uttjänta deglarna återanvändes genom att det krossades och siktades till fint lermjöl innan det blandades in i den nya leran. Degelkrossen drevs av så kallad remdrift. På bilden kan man se remmarna uppe till höger.

I. Degelkross

Degelkrossen på Rosdala byggdes år 1900. Alla glasbruk hade förr en egen degelkross som krossade brända, uttjänta deglar. Degeln är den behållare av keramik som glaset smälts i och ur vilken glasblåsarna hämtar glasmassa från ugnarna i hyttan. Att tillverka en degel är ett tidskrävande hantverk där de stora behållarna tummas upp för hand i lager på lager med lera. I degelkrossen krossades de använda brända deglarna till fint pulver som användes i blandningen av lera när nya deglar skulle tillverkas. Degelkrossen här drevs av en elmotor.

Kraften överfördes till krossen med hjälp av remdrift. Leran, som skulle användas för den nya degeln, trampades i början av 1900-talet till rätt konsistens av degelmakaren. Arbetet var både slitsamt och hälsovådligt. Senast degelkammaren användes var 1960. Den välbevarade miljön med alla detaljer gör att man lätt kan föreställa sig hur hela processen gick till. Här finns bland annat ett såll för att sikta det krossade degelmaterialet och en oanvänd degel.

Gasugnarna i Torvladan.

2. Torvlada, såg och gasverk

I denna långa träbyggnad förvarades ved och torv. Här fanns också det gasverk som installerades då man byggde ny hytta och ugn år 1900. Gasverket eldades med spillvirke och flis. Delar av gasanläggningen finns kvar. Det var en tysk konstruktion av märket Simens. Från gasverket leddes gasen ut till ugnen i hyttan, där den antändes. Tekniken, vilken Rosdala var tidig med, hade både för- och nackdelar. När systemet kunde skötas enligt regelboken och bränslet var torrt och bra fungerade det perfekt. Men dåligt bränsle kunde orsaka vattengas, en blandning av vätgas och koldioxid, och tjärbild-

ning som satte igen ledningar och kanaler. Då blev värmen för dålig i ugnen och man fick tillfälligt elda i ugnen med ved. Gasledningen krävde regelbunden sotning varje vecka. Anläggningen användes dock fram till att nya hyttan byggdes 1966. I byggnaden finns också det sågverk som användes för att kapa virket i bitar lagom stora för bränslebehållarna till gasklockorna. Idag används ladan som ett utställningsrum med de olika maskiner, verktyg och vagnar som användes på glasbruket i äldre tider.

Torvladan

Foto: Jörgen Ludwigsson, Kulturparken Småland AB.

3. Smedja

Smedjan av tegel uppfördes samtidigt som den första hyttan byggdes år 1900. Förr hade alla glasbruk en egen smedja eller verkstad där man lagade verktyg samt tillverkade nya redskap. Det är ovanligt att smedjan är uppförd i en egen byggnad. Vanligare var att man inrättade den i en del av någon annan byggnad. När Rosdala glasbruks hytta stängdes 2001 inrymdes

en liten studioglashytta i byggnaden. Här bedrevs en mindre produktion och besökare kunde få se hur det går till att blåsa glas. Verksamheten lades senare ned.

4. Skorstenspipa

Skorstenspipan murad av tegel ledde ut röken från hyttans ugn och från smedjan. Den tillkom då den nya hyttan av tegel byggdes vid sekelskiftet 1900.

5. Glasmagasin

Glasmagasinet byggdes omkring 1910. Byggnaden har stående träpanel målad med Falurödfärg. Detta var en av de enkla byggnader som rymde glasbrukets lager. Tillsammans med andra magasin på området vittnar den om hur omfattande produktionen en gång var på Rosdala.

Hyttans skorsten.
Foto: Hans Runesson

6. Halmlada och magasin

Även denna byggnad, uppförd omkring 1910, har använts som glasmagasin men framförallt som lagerlokal för halm. Innan papp och plast började användas att packa glaset i användes träull eller halm som emballage. Från bönderna runt omkring Norrhult inköptes slagtröskad råghalm. På hösten och vintern levererades halmen till bruket där den vägdes och packades in i ladan. Halmen skulle vara en meter lång för att fungera bra som pack-material. När glasföremålen packats in i skyddande halm eller träull stuvades de i trälådor som tillverkats på bruket. Arbetet tillhörde ett av de sämst betalda på bruket och det var ofta kvinnor som arbetade med att packa glas.

Magasinsbyggnader och till höger halmladan.

7. Sprutbod

Glastillverkning är en eldfarlig verksamhet. Flera av byggnaderna på Rosdala har genom åren brunnit. Innan Norrhult fick en brandstation hade glasbruket sin egen brandspruta som förvarades i den här boden. Brandsprutan finns idag i torvladan (nr 2). Det krävdes fem man för att sköta den. Fyra pumpade och en höll i slangen. Brandsprutan användes fram till att den nya brandstationen togs i bruk 1930. Brandstationen ligger vid infarten till bruket från Norrhultsvägen och är än idag i drift.

Spruthuset. Foto: Jörgen Ludwigsson, Kulturparken Småland AB.

8. Färgbod

Huset tros ha byggts omkring 1910. Det kallas för färgboden eftersom man här förvarade de kemikalier som användes i brukets glasmåleri. Kemikalierna blandades och gjordes i ordning här innan de togs till måleriet. Många av kemikalierna var säkert dyra att köpa in och det behövdes en separat bygg-

Tyskabyggingarna under uppförande år 1900.

Källa: Rosdala glasbruks arkiv

nad som kunde låsas för att förvara dem. Det var inte trevligt att hantera de hälsovådliga kemikalierna och det var därför bättre att göra det någon annanstans än i måleriverkstaden. Eftersom färgerna brändes fast på glaset var måleriverksamheten brandfarlig och det var inte lämplig att ha ett lager av dyrbara kemikalier i samma byggnad.

9. och 10. "Tyskabyggingarna", arbetarbostäder

Liksom alla glasbruk i Glasriket skulle Rosdala glasbruk tillhandahålla bostad till sina glasarbetare och detta tog lite tid att ordna. När bruket startade 1895 fanns inga arbetarbostäder. Glasarbetarna med sina familjer fick istället hyra in sig hos bönderna i trakten. Det innebar att det kunde vara några kilometers promenad till arbetet både morgon och kväll. När de danska ägarna med konsul Hey i spetsen tog över bruket såg man till att börja bygga bostäder. Tyskabyggingarna var de första arbetarbostäderna som byggdes här och de stod klara 1900. Namnet kommer sig av att det var många av de invandrade tyska glasarbetarna som bodde här i början av 1900-talet. Mästarna med familj fick bo i två rum och kök medan övriga glasarbetare med familj kunde få ett rum och kök. Ungkarlar fick hyra in sig hos någon arbetskamrat. Tyskabyggingarna var ursprungligen tre stycken, men i dag finns bara två av dem kvar.

11. Uthus

I den här uthuslängan fanns dess och andra förrådsutrymmen för de boende i Tyskabyggningarna. Vedbod behövd de dock inte eftersom de fick hämta ved från brukets förråd på glasbruksområdet.

12. Måleri

Huset byggdes 1930 och här inrättades Rosdals glasmåleri. Glas med målad dekor blev mycket populärt på 1920- och 1930-talet, inte minst till lampglas. Hit transporterades färgerna som gjorts i ordning i färgboden. När färgen målats på glaset brändes den fast i speciella brännugnar. I en glasugn är temperaturen cirka 1300 grader men för att bränna fast färgen räcker cirka 400 grader. Än i dag förekommer här glasmålning i liten skala.

Måleriets personal framför sin arbetsplats på 1950-talet.
Källa: Rosdala glasbruks arkiv

Till höger smedjan, till vänster kontorsbyggnaden. Den röda byggnaden med vita knutar har haft flera funktioner, bland annat måleriverkstad. I byggnadsdelen i vinkel längst bort i bild fanns lådsnickeriet. Här finns mellan 2011-2016 butik och café.
Foto: Jörgen Ludwigsson, Kulturparken Småland AB.

13. Lådverkstad

För att tillverka lådor för att transportera glaset hade Rosdala ett eget lådsnickeri uppfört ca 1920. Här snickrades de lådor som glaset packades ner i sedan man lindat in det i råghalm eller träull. Det krävdes en hel del omsorg för att packa glaset som skulle skickas iväg till butiker både i Sverige och utomlands. Många flickor arbetade efter skolorn med att packa glas. De kallades för invecklare. Det ansågs vara ett bra arbete jämfört med att arbeta som piga eller hembiträde och flickor

stod i kö för att få arbeta här trots att arbetet var dåligt betalt. Lådorna drogs på kärra eller kördes med en liten lastbil bort till järnvägsstationen där de i väntan på tågtransport ut i världen lagrades i brukets eget magasin. Magasinet vid stationen finns inte kvar. I lådverkstaden inreddes 2011 en butik och ett café, som fanns kvar t o m 2016.

Foto: Jörgen Ludwigsson, Kulturparken Småland AB.

14. Stora glasmagasinet

Den stora, pampiga träbyggnaden målad i Falurödfärg med vita knutar är ett magasin som byggdes efter en brand 1919. I byggnadens bottenvåning fanns rum för packning av glas och på de båda övre våningarna lagrades olika produkter. Än idag finns här lager av glas och glasformar som var en viktig del av framförallt tillverkningen av belysningsglas. Olika företag hade sina egna modeller på lampor och formarna är noga

uppmärkta. Majoriteten av formarna är gjorda av kvistfritt bokträ, men för modeller som man ofta tillverkade gjordes formarna av gjutjärn.

15 och 16. Glasmagasin

Bakom stora magasinet (14) finns de tidigare beskrivna magasinerna 5 och 6, men också ytterligare två magasinbyggnader. Även dessa båda är enkla träbyggnader. Båda ska ha uppförts på 1920-talet. Det är unikt i glasriket med så många välbevarade glasmagasin byggda i trä. Tillsammans vittnar de fem magasinerna om hur omfattande produktionen varit vid Rosdala glasbruk.

Målade lampschärmar i väntan på ett nytt hem.

Entrén till kontoret 2015. Foto: Jörgen Ludwigsson, Kulturparken Småland AB.

17. Kontoret

Kontoret ligger vid infarten till glasbrukets område. Det byggdes 1957 av rött tegel med tidstypiska dörrar, fönster och trappor med smidesräckan. Kontorsbyggnaden är stilmässigt välbevarad. Innan kontoret byggdes gick byvägen genom bruksområdet. Samtidigt som en ny väg drogs runt

glasbrukets byggnader hägnades området in. Den smidda grinden vid bruksområdets entré markerar på ett tydligt sätt var bruksområdet börjar och än i dag finns ett nätstaket kvar runt området.

Hyttan byggd 1966.
Foto: Jörgen Ludwigsson,
Kulturparken Småland AB.

18. Hyttbyggnad

Den stora hyttbyggnaden i Rosdala byggdes 1966 och var den tredje generationens hytta på området. Hyttan är byggd av rött tegel med högt till tak och höga fönster. I själva hyttan kan man se hur lokalen anpassats till Rosdalas tradition av att blåsa glas vid påle och tråg. Delar av hyttgolvet, i anslutning till ugnarna, ligger högre än övriga delar för att man ska kunna stå och blåsa. I byggnaden finns också glasbrukets mängkammare kvar. I mängkammaren blandades ingredienserna till glasmassan. Termen mäng kommer av tyskans

gemeng som betyder blandning. Varje bruk hade sina egna recept på mäng. I Rosdala använde man bland annat recept som togs fram av disponent Edmund Röder i början av 1900-talet. I glas ingår fler hälsofarliga kemikalier. Därför fick detta arbete inte förekomma på bruken efter 1979. Istället startades en mängfabrik i Emmaboda som levererade mäng i form av pellets efter varje bruks eget recept. Företaget ägs gemensamt av glasbruken och heter Glasma AB.

Interiör från sliperiet på 1950-talet. I trälådor tillverkade på bruket ligger vita lampglober. Källa: Rosdala glasbruks arkiv

19. Sliperi

Nytt sliperi byggdes på Rosdala 1950. Detta är ovanligt modernt och stort. Många stora fönster skulle ge bra ljus i lokalen. När det byggdes fick personalen på bruket för första gången moderna kaklade duschrum och vattentoaletter. Tidigare har det funnits två olika byggnader som inrymt sliperi. Det första sliperiet i Rosdala byggdes redan 1895 av Carlström och Peterson. Det hade tio slipstolar. Byggnaden brann ner i februari 1900 ett nytt sliperi byggdes. Eftersom

den vattenkraft som fanns att tillgå inte räckte till för glasbrukets behov användes också en fotogenmotor. Inte heller den var tillräckligt pålitlig och därför införskaffades istället en ångmaskin.

Foto: Jörgen Ludvigsson, Kulturparken Småland AB.

20. Syrahod

Bakom sliperiet ligger ett unikt hus, syrahuset. Liksom sliperiet byggdes det 1950. Här behandlades lampglaset med syra så att det gav ett mjukare sken och inte bländade betraktaren. Mauritz Hedberg som tidigare arbetat på Rosdala glasbruk berättar:

”Min far jobbade där i 49 år. De gjorde en blandning av fluorvätepulver, kalk och vatten så att de fick ett syrahod. Ingredienserna förvarades som pulver i påsar. Det var mycket giftigt och luktade otäckt. När glaset hade doppats i det frätande badet ställdes det upp på en bänk en kort stund, och sedan skulle syran

sköljas av i tre olika vattenbad. Man hade gummivantar på sig, men det var så frätande att träbaljorna som man sköljde i bara höll i ett år innan de var uppfrätta. De pratade om att en gubbe en gång tappat sin vigselring i guld i en sådan balja. Den frättes upp och försvann. Förr stod de utombus för att det luktade så illa. Om det var 20 grader kallt ute hade de varmvatten i baljorna. När baljorna skulle tömmas hälldes det bara ut på marken.”

21. Byggnad med rundugn

När glasbrukets hytta från år 1900 revs 1979 valde man att försöka bevara den ugn som använts i hyttan. Det var en rundugn med plats för tio deglar. Ugnen värmdes med hjälp av gasverket som var installerat i torvladan (nr 2) och som finns kvar än idag. För att skydda den gamla ugnen byggde man 1980 en liten byggnad med öppen gavel mot nordväst.

Gamla hyttans bevarade rundugn med tio deglar.

I byggnaden finns även en utställning med texter, bilder och verktyg. Tillsammans med gasverket, sågverket, torvladan, degelkrossen och smedjan utgör byggnaden med den gamla rundugnen kärnan i Rosdals bruksmuseum.

Här pågår bygget av den nya hyttan på Rosdala år 1900. Den nya hyttan byggdes i tegel. Källa: Rosdala glasbruks arkiv

Händelselista

1895	Rosdala glasbruk grundades av Oscar Carlström och Karl Petersson. Hytta, sliperi, delkelkross och magasin byggdes.	1920-talet	En konjunkturmässigt besvärlig tid för de svenska glasbruken. På Rosdala glasbruk började man med målning av glas. Två glasmagasin byggdes.
1896	Rosdala köptes av grosshandlare Adolf Nathansson.	1925	Konsul Fredrik Hey avled. Ägandet av Rosdala övertogs av den danske direktören Valdemar Hansen.
1899	Rosdala köptes av ett bolag med konsul Fredrik Hey i ledningen. Hyttmästare Adolf Brock och disponent Edmund Röder anställdes. Ny hytta, smedja, torvlada med såg och gasverk byggdes. Det danska ägandet innebär att Rosdalas tillverkning inriktades på armaturer.	1930	Glasmåleriet byggdes.
1900-1910	På glasbruket byggdes flera nya byggnader så som ett par magasin, sprutbod och färgbod.	1935	De danska ägarna sålde bruket till en grupp under ledning av disponent Theodor Nyrén.
1910	Disponent Edmund Röder avled. Han efterträddes av disponent Theodor Nyrén.	1949	Disponent Theodor Nyrén avled och ledningen för bruket övertogs av hans son Oscar Nyrén.
1914	Konsul Fredrik Hey löste ut övriga aktieägare och blev ensam ägare av Rosdala glasbruk.	1950	Nytt sliperi och syrabod byggdes.
1919	Ett större magasin på bruket brann och ett nytt magasin byggdes.	1955	Disponent Oscar Nyrén avled. Ny ledare för bruket blev den mångårige medarbetaren Adolf Kroon.
1920	Lådsnickeriet byggdes.	1957	Ny kontorsbyggnad uppfördes, glasbruksområdet hägnades in med staket och smidesgrindar. Byvägen som tidigare gått genom bruksområdet drogs om och Rosdalaavägen fick sin nuvarande sträckning.
		1966	Ny hytta byggdes.

- 1979 Adolf Kroon och sonen Tomas övertog Rosdala Glasbruk.
- 1979 Den gamla hyttan revs men den gamla ugnen bevarades.
- 1980 En mindre byggnad som skyddar den gamla ugnen byggdes.
- 2001 Glasblåsningen upphörde i Rosdala hytta. Glasblåsning i mindre skala fortsatte med en mindre ugn installerad i brukets smedja.
- 2011 Butik och café öppnade i det före detta lådsnickeriet.

Käll- och litteraturförteckning

Fotografierna är, där inget annat anges, lånade från Rosdala glasbruks bruksarkiv.

Arkiv och museer:

Hönsalottas luffarmuseum, Boda
Kronobergsarkivet, Kulturparken Småland, Växjö
Riksantikvarieämbetet
Rosdala bruks bruksarkiv, Norrhult.
Stockholms Stadsmuseum
Tekniska museet, Stockholm

Muntliga källor:

Tomas Kroon, ägare av Rosdala bruk, Ramkvilla.
Lars-Göran Ramnér, glasföretagare, Växjö.
Gunnel Holmér, glasantikvarie, Glasbruksmuseet, Växjö.
Willy Läth, konstnär, Växjö.
Göran Johansson, journalist, Nybro.
Lars Masseck, Nottebäcks hembygdsförening

Litteratur, tryckta källor:

Ett samhälle kring hyttan: Rosdala glasbruk i Norrhult 1895 – 1980/av studieprojektet I glasriket – människan, miljön, framtiden. Lessebo ABF, Svenska fabriksarbetareförbundet i Kalmar och Kronobergs län/Lessebo. Lessebo 1980.

Fogelberg, Torbjörn: Ett sekel i belysningens tjänst: Rosdala glasbruk 1895 – 1995. Rosdala glasbruk 1994.

Holmér, Gunnel: I glasriket. Människan – Miljön – Framtiden. Utställningskatalog, Smålands museum. Växjö 1981.

I skenet från en glasugn: Åfors glasbruk och samhälle 1876 – 1978. Studieprojektet I glasriket – människan, miljön, framtiden. 3:e upplagan.

Lessebo: Emmaboda: ABF Lessebo; Nybro: ABF Nybro/Emmaboda. Emmaboda 2006.

Jönsson, Thomas och Derlow, Åke: Glasriket runt. Brevskolan. Stockholm 1999.

Kratz, Olle: Svensk glastillverkning i historiskt perspektiv: två uppsatser. Meddelande från Ekonomisk-historiska institutionen, Lunds universitet, Nr 44. Lund 1986.

Lamke, Lotta och Melchert, Daniel: Glasbrukens byggnadskultur. En skrift om glasbrukssambällen, bruksbyggnader och processutrustning baserad på en kulturhistorisk inventering av glasbruken i Kronobergs län 1998. Länsstyrelsen i Kronoberg. Växjö 1998.

Lindkvist, Lars: Rosdala glasbruk: glasriket, människan, miljön, framtiden. Centrum för småföretagsutveckling, Högskolan i Växjö. Växjö 1983.

Läth, Willy: *Rosdala Glasbruk – den gamla hyttan. En bildberättelse om ett gammalt glasbruk. Konsumentföreningen Kronoberg. Växjö 1979.*

Löf, Lars-Olof och Thor, Lars: *Resa till glaset. Carlssons förlag. Stockholm 1986.*

Mellström, Erik: *Vagabonder i Smålandsbygder. Åseda 1982.*

Nationalencyklopedin. Malmö 2012.

Nordström, Olof: *Svensk glasindustri 1550 – 1960: Lokaliserings- och arbetskraftsproblem. Meddelanden från Lunds universitets geografiska institution, Nr 41. Lund 1962.*

Nyrén Oscar, Persson Per, Fransson Henning, Mauritz Vilhelm, m.fl.: *Några glimtar från ett småländskt glasbruk: Jubileumsskrift utgiven av Rosdala glasbruk i anledning av dess 50-åriga verksamhet. Rosdala glasbruk 1950.*

När Lort-Sverige började bada – en berättelse om badrummets historia. Artikel av Ulf Andreasson i *Populär Historia* 12/2009.

Rosdala – en liten guide. KUL-projektet, förf. Susann Johansson. Länsstyrelserna Kalmar och Länsstyrelsen i Kronobergs län. Emmaboda 2006.

Schönbeck, Henrik: *Vägnätet före och efter ”Den stora tidens våg” – En ekokritisk studie i Harry Martinsons roman: Vägen till Klockrike/D-uppsats, Litteraturvetenskapliga institutionen, Lunds Universitet. Lund 2006.*

Tidevarv, nyhetsmagasin för Riksantikvarieämbetet: *Glas blir till ljus på Rosdala bruk. Reportage i nr. 6/1999.*

BESLUT
Datum
2000-05-12

Ärendenummer
221-1553-96

1 (8)

AB Rosdala Glasbruk
att. Tomas Kroon
Box 33
360 71 Norrhult

**Byggnadsminnesförklaring av Rosdala Glasbruk, på fastigheten
Norrhult 60:1, skifte nr 1, Nottebäcks socken, Uppvidinge kommun**

BESLUT

Länsstyrelsen förklarar med stöd av 3 kap 1 § lagen (1988:950) om kulturminnen (KML) Rosdala glasbruk för byggnadsminne. Skyddsområdet, som markerats med skraffering på bilagda karta (bilaga 1), omfattar skifte nr 1 av fastigheten Norrhult 60:1 i Nottebäcks sn. Området utgörs idag i huvudsak av fabriksområde inhägnat med stängsel.

Skyddsföreskrifterna omfattar följande byggnader enligt numrering på kartan.

Benämning	Byggår
1. Kontor	1958
2. Degelkross	1900
3. Torvlada, såg och gasverk	1900
4. Smedja	1900
5. Byggnad med rundugn	1980
6. Skorstenspipa	1900?
7. Hyttbyggnad	1965
8. Sliperi med tyska korridoren	1950
9. Måleri	1930
10. Glasbod, f.d. lådverkstad	1920
11. Stora glasmagasinet	1920
12. Glasmagasin	1920
13. Glasmagasin	1920
14. Glasmagasin	1910
15. Halmlada	1910
16. Syrabod	1950
17. Magasin, f.d. sprutbod	1910
18. Färgbod	1910
19. Ställverk	

C:\DOCUMENT\WORD\UPPVIDINGE\221-1553\A GLASBRUK 04-05-12.DOC

Postadress	Gatuadress	Telefon	Telefax	E-post
351 86 VÄXJÖ	Kungsgatan 8	0470-860 00	0470-862 20	lansstyrelsen@ig.lst.se
Kontakt i detta ärende:				
Margit Forsström		0470-864 51	0470-862 55	margit.forsstrom@ig.lst.se

20. "Tyska husen", arbetar bostad	1900
21. "Tyska husen", arbetar bostad	1900
22. Uthus till "Tyska husen"	

Länsstyrelsen meddelar enligt 3 kap 2 § KML att följande skyddsföreskrifter skall gälla.

1. Byggnaderna numrerade 1-22 på bifogad karta får inte rivas, flyttas, byggas till eller ändras exteriört. Ingrepp får inte göras i byggnadernas stomme. Ej heller får byggnadernas planlösning ändras.

2. I byggnaderna numrerade 2-19 får inte fast inredning såsom golv, skåp, hyllor och bänkar borttagas eller på annat sätt förändras. Trärena ytor får inte ytbehandlas.

3. I byggnaderna 1-22 skall den interiöra karaktären, i form av ursprungliga byggnadsdelar, t.ex. eldstäder, dörrar och snickerier, bibehållas. I byggnaderna skall fast inredning och tillbehör till fastigheten som maskiner och annan utrustning, som tillförts glasbruket och använts i verksamheten, med undantag av ugnar, bevaras enligt förteckningen nedan:

- I byggnaderna 2-4, 9-11, 14, 15, och 17 får befintliga brädgolv och tegelgolv inte borttagas eller övertäckas. Jordgolv med löst liggande trägolv skall bibehållas i byggnaderna 12 och 13.

- I byggnaderna 2-5, 7, 8, 11-15 och 19 får fast inredning och fast processutrustning, utom ugnar, inte borttagas eller förändras.

Härmed avses särskilt:

i byggnad nr 2: Degelkross och sikt med tillhörande motorhus och transmissionsanordning.

i byggnad nr 3: Smalspårig räls, sågar med virkesbanor, elevator, traverser, bränslebehållare på travers och gasklockor.

i byggnad nr 4: Åssja, städ, samt fast skåps- och bänkinredning.

i byggnad nr 5: Rundugn.

i byggnad nr 7: Råvarubingar och mängblandare i mängkammaren. De två kylrören i kylrörshallen mellan hytta och glaskammare.

i byggnad nr 8: De två planverken i trä och de tre kulverken i trä i sliperiet. Innerdörrar. Omklädningsrummets väggkachel, tvättrännor och klädska.

i byggnad nr 11: Hiss.
i byggnad nr 19: Ställverk.

4. Byggnaderna skall underhållas så att de inte förfaller. Vård- och underhållsarbeten på de nämnda byggnaderna skall göras på ett sådant sätt att byggnadernas kulturhistoriska värde inte minskar, d.v.s. med material och metoder som är anpassade till byggnadernas karaktär.

5. Det skyddsområde som markerats med skraffering på bifogad karta skall hållas i sådant skick att glasbrukets karaktär inte förvanskas. Stängslet runt glasbruksområdet, samt entrégrindarna intill kontoret skall bibehållas.

REDOGÖRELSE FÖR ÄRENDET

Fil. Kand. Leif Bolling, Vännäs, väckte fråga i skrivelse till Länsstyrelsen den 12 mars 1996 om att Rosdala glasbruk skulle byggnadsminnesförklaras.

Länsstyrelsen underrättade den 5 juni 1996 fastighetsregistret vid Lantmäteriet i Kronobergs län att fråga väckts om byggnadsminnesförklaring.

Ärendet översändes på remiss för utredning till Smålands museum. Museet tillstyrkte den 7 april 1998 en byggnadsminnesförklaring av Rosdala glasbruk.

Under sommaren 1998 genomförde Länsstyrelsen en inventering av samtliga kända glasbruksorter i länet. Inventeringen har använts som underlag för detta beslut.

Riksantikvarieämbetet, Uppvidinge kommuns plan- och byggnadsnämnd samt Uppvidinge kommuns kultur- och fritidsnämnd har haft förslaget till skyddsföreskrifter på remiss. Samtliga dessa instanser har med vissa förslag till justeringar meddelat att man tillstyrker förslaget att byggnadsminnesförklara Rosdala glasbruk.

Ni har såsom ägare till bruket beretts tillfälle att ta del av de framförda synpunkterna. Ni har efter vissa justeringar godkänt förslaget.

HISTORIK

Under slutet av 1800-talet anlades ett stort antal glasbruk i östra Småland. Rosdala glasbruk grundades 1895 av glasblåsarna Oscar Carlström och Carl Pettersson vilka några år tidigare varit med om att anlägga Björkshults glasbruk.

Glasbruket gick dåligt de första åren och år 1900 övergick ägandet i dansk regi med konsul Frederik Hey från Köpenhamn som främste aktieägare. Disponent blev den tyske glasbruksledaren Edmund Röder. Belysningsglas utgjorde den viktigaste delen av produktionen, men även prydnads- och hushållsglas tillverkades. En specialitet var det marmorerade glas för vilket man fått svenskt patent år 1900.

Den nya ledningen gjorde de första åren efter sekelskiftet omfattande nyinvesteringar vid bruket. Den gamla trähyttan ersattes av en ny i tegel. Ugnarna försågs med eldningsgas från en nyuppförd och för tiden mycket modern gasverksanläggning. Vid samma tid byggdes också ett nytt sliperi, sedan det gamla brunnit ned. Tre arbetarkaserner, de s.k. "Tyska husen", uppfördes intill bruket.

1935 köptes Rosdala av den tidigare brukschefen Theodor Nyrén och från denna tid inriktades produktionen uteslutande mot lampglas. Han efterträddes som disponent av sin son Oscar Nyrén. Vid Oscar Nyréns död 1954 utsågs inspektorn Adolf Kroon till disponent. Vid denna tid var de småländska glasbruken inne i en fas som kännetecknades av omfattande modernisering och nybyggnation. På flera bruk uppfördes nya produktionslokaler med oljeeldade ugnar.

I början av 1960-talet började man att planera en ny hytta också på Rosdala. Uppdraget att rita den nya anläggningen gick till arkitekten Wilhelm von Mühlensfels, som ritat flera andra hyttbyggnader i regionen. 1966 stod den nya hyttan färdig. Den hade då byggts samman med sliperiet från 1950, som ritats av samme arkitekt. Den gamla hyttan revs på 1970-talet, men den gamla tiodegelsugnen fick stå kvar. Många av de andra äldre byggnaderna sparades också.

Sedan 1979 ägs bruket av familjen Kroon och under 1980-talet har ledningen övertagits av Tomas Kroon. De nuvarande ägarna har på ett föredömligt sätt vårdat äldre byggnader, processutrustning och andra föremål.

Den gamla degelkrossbyggnaden med bevarade degeltillverkningsredskap samt ännu fungerande remdriven degelkross och sikt är unik. I gasverket och sågverket, sammanbyggda med brukets stora ved- och torvlada, finns all utrustning kvar, så att man kan följa hur spillved från sågen och torv fördes över till gasklockorna. Här finns också diverse äldre utrustning utställd. Även i smedjan finns äldre inredning

och utrustning bevarad. Tiodegelsugnen (Siemensugnen) byggdes 1981 in i en liten museibygnad. På bruket finns flera äldre magasin i trä med bevarad fast hyllinredning som ännu används.

Dessutom finns ett stort förråd av formar från den egna tillverkningen, men också från andra belysningsglasbruk. Även mallar och ritningar till formarna finns bevarade. Bruksarkivet är sällsynt intakt och välvårdat. 1983 invigdes i anslutning till glasboden ett glasmuseum, som visar delar av brukets omfattande produktion.

MOTIVERING

Rosdala är idag det enda renodlade belysningsglasbruket i Sverige. Produktionen präglas i alla led av ett traditionellt tillverknings sätt. Rosdala är t.ex. det enda glasbruk i länet/regionen där man ännu blandar sin egen mängd (= råvarublandning). Arbetet i hyttan är helt manuellt, fränsett att de större globerna blåses upp med hjälp av tryckluft. Till skillnad från andra bruk använder man sig t.ex. inte av automatiska formblötare. Formerna öppnas, stängs och blöts ännu manuellt av s.k. "formhållare".

Eftersom man i egenskap av belysningsglasbruk oftast tillverkar stora och tunga glaskupor, skiljer sig både hyttan, utrustningen och arbetssättet från andra glasbruk i landet. Hyttgolvet är uppbyggt med en gradång för att glasblåsarna skall kunna stå högt och blåsa nedåt. Glasblåsarna måste hela tiden arbeta stående och använder sig därför inte av en hyttstol, utan arbetar vid "påle och tråg", d.v.s. en klyka där den tunga pipan får vila samt ett upphöjt vattenkar.

3 kap 1 §, första stycket, lagen om kulturminnen (KML) stadgar.
"En byggnad som är synnerligen märklig genom sitt kulturhistoriska värde eller som ingår i ett kulturhistoriskt synnerligen märkligt bebyggelseområde får förklaras för byggnadsminne av länsstyrelsen. Bestämmelserna om byggnadsminnen enligt detta kapitel får tillämpas på park, trädgård eller annan anläggning av kulturhistoriskt värde."

Rosdala är det glasbruk i länet som bäst illustrerar glastillverkningens byggnadskultur. På inget annat glasbruk i länet återfinns samma mångfald av byggnader på glasbruksområdet. Rosdala ger därför en bild av hur de småländska glasbruksmiljöerna var uppbyggda före nybyggnadsvågen vid mitten av 1900-talet. Under slutet av 1800-talet och 1900-talets första decennier byggdes fristående byggnader, ofta i trä, för de olika produktionsmomenten. Från c:a 1940 började de flesta bruk att uppföra nya stora glasbrukskomplex som samlade de olika delarna av verksamheten till en och samma byggnad. De äldre,

fristående byggnaderna revs eller byggdes in i de nya komplexen. Ett inte oväsentligt inslag i miljön på Rosdala är det stängsel som inhägnar fabriksområdet, ett tidigare typiskt inslag som försvunnit på flertalet bruk.

Som glasbruksmiljö är Rosdala unik för länet, genom sin mångfald. Samtidigt är flera av de äldre byggnaderna på Rosdala även som solitärer synnerligen märkliga; inte minst genom det goda, och ursprungliga, skick de befinner sig i, samt genom de många bevarade inventarierna. Detta gäller särskilt degelkrossen, torvladan/sågverket/gasverket och smedjan, d.v.s. byggnader som främst fungerar som museibygnader, men även de glasmagasin som ännu används. Också de yngre byggnaderna, som sliperiet, hyttbyggnaden och kontoret, bevarar sitt ursprungliga skick och äldre processutrustning.

Rosdala glasbruk är en rik och välbevarad industrihistorisk miljö och en god representant för de småländska glasbruksmiljöerna. Rosdalas läge, bebyggelsestruktur och enskilda byggnader innefattar mycket av det som är typiskt för länets glasbruk, samtidigt som det äldre skiktet av byggnader på glasbruksområdet är ovanligt välbevarat. Därmed är Rosdala också en bra representant för en näring som varit karakteristisk för regionen i närmare 150 år. Den historiskt och rumsligt sammansatta miljön på Rosdala bjuder på upplevelser och berättar med pedagogisk tydlighet om glastillverkningens teknologi, om arbetsförhållanden och om byggnadsskicket vid de småländska glasbruken. Av stort värde är de många bevarade inventarierna och det välhållna bruksarkivet. Av mycket stort värde är också att den manuella tillverkningen av belysningsglas fortfarande äger bestånd på platsen.

Under 1998 års glasbruksinventering undersöktes 55 glasbruksmiljöer i Kronobergs län. 14 av dem utpekades som kulturhistoriskt särskilt intressanta. Bedömningen gjordes utifrån bruksorternas sammantagna kulturhistoriska kvaliteter. På sex av de 14 platserna återstår endast delar eller ruiner av själva glasbruket. Rosdala är en av åtta kulturhistoriskt särskilt intressanta glasbruksorter i länet där hyttan ännu finns kvar. Bland glasbruken på dessa orter är Rosdala det glasbruk som bäst illustrerar glastillverkningens historia och byggnadskultur.

Länsstyrelsen finner att Rosdala glasbruk bevarar egenarten hos gången tids byggnadsskick och är synnerligen märkligt genom sitt kulturhistoriska värde.

ÖVRIGA UPPLYSNINGAR

Länsstyrelsen lämnar råd och anvisningar beträffande underhållet av byggnaderna och värden av det kringliggande området.

Om det finns särskilda skäl, får länsstyrelsen enligt 3 kap 14 § KML meddela tillstånd till att ett byggnadsminne ändras i strid mot skyddsföreskrifterna. Länsstyrelsen får då ställa skäliga villkor för tillståndet. Detta innebär exempelvis att nybyggnader för glasbrukets behov inom skyddsområdet skall lokaliseras och utformas i samråd med Länsstyrelsen.

Lagen om kulturminnen m.m. ger ingen möjlighet till skydd av lösa inventarier. En ändring av KML, som möjliggör ett skydd av lösa inventarier, har diskuterats. Om en ändring kommer till stånd bör skyddsföreskrifterna för Rosdala glasbruk utökas att även omfatta lösa inventarier som sprängmaskin, slipstolar, handverktyg, fordon, äldre glasprodukter och liknande, så att de skyddas och bevaras på plats. Det är då särskilt angeläget att den stora samling av äldre glasformar, som finns på Rosdala förblir sammanhållen och kvar på glasbruket.

Då glasugnar och tempereringsugnar kontinuerligt måste ommuras, har de inte kunnat inbegripas i skyddföreskrifterna. Länsstyrelsen vill dock understryka värdet av att ugnarna får förbli i hyttbyggnaden i händelse av att de tas ur bruk.

Norrhults samhälle med Rosdala glasbruk är upptaget som ett kulturhistoriskt särskilt värdefullt område i Kronobergs läns kulturminnesvårdsprogram från 1981. Rosdalas betydelse för ortens historia och miljö understryks i beskrivningen av området.

HUR MAN ÖVERKLAGAR

Detta beslut kan överklagas hos Länsrätten i Kronobergs län inom tre veckor från den dag Ni fick del av beslutet. Beträffande Riksantikvarieämbetet, som företräder det allmänna skall ev överklagande ha inkommit inom tre veckor från beslutsdatum. (Se bilgoda formulär 1).

Claes Sjöblom

Margit Forsström

Delgivningssätt

Med delgivningskvitto

Bilagor

Kopia av ekonomiska kartan.

Kopia av utdrag ur Lantmäterimyndighetens digitala fastighetskarta med skyddsområde och byggnader markerade.

Kopia av Smålands museums yttrande.

Kopia med bilagor för kännedom till

Riksantikvarieämbetet, Box 5405, 114 84 STOCKHOLM

Uppvidinge kommun, Plan- och byggnadsnämnden, Box 59,
360 70 ÅSEDA

Uppvidinge kommun, Kultur- och fritidsnämnden, Box 59,
360 70 ÅSEDA

Smålands museum, Box 102, 351 03 VÄXJÖ

Leif Bolling, Vrenavägen 14, 124 56 BANDHAGEN

Samhällsutvecklingsenheten, plan

Natur- och kulturmiljöenheten

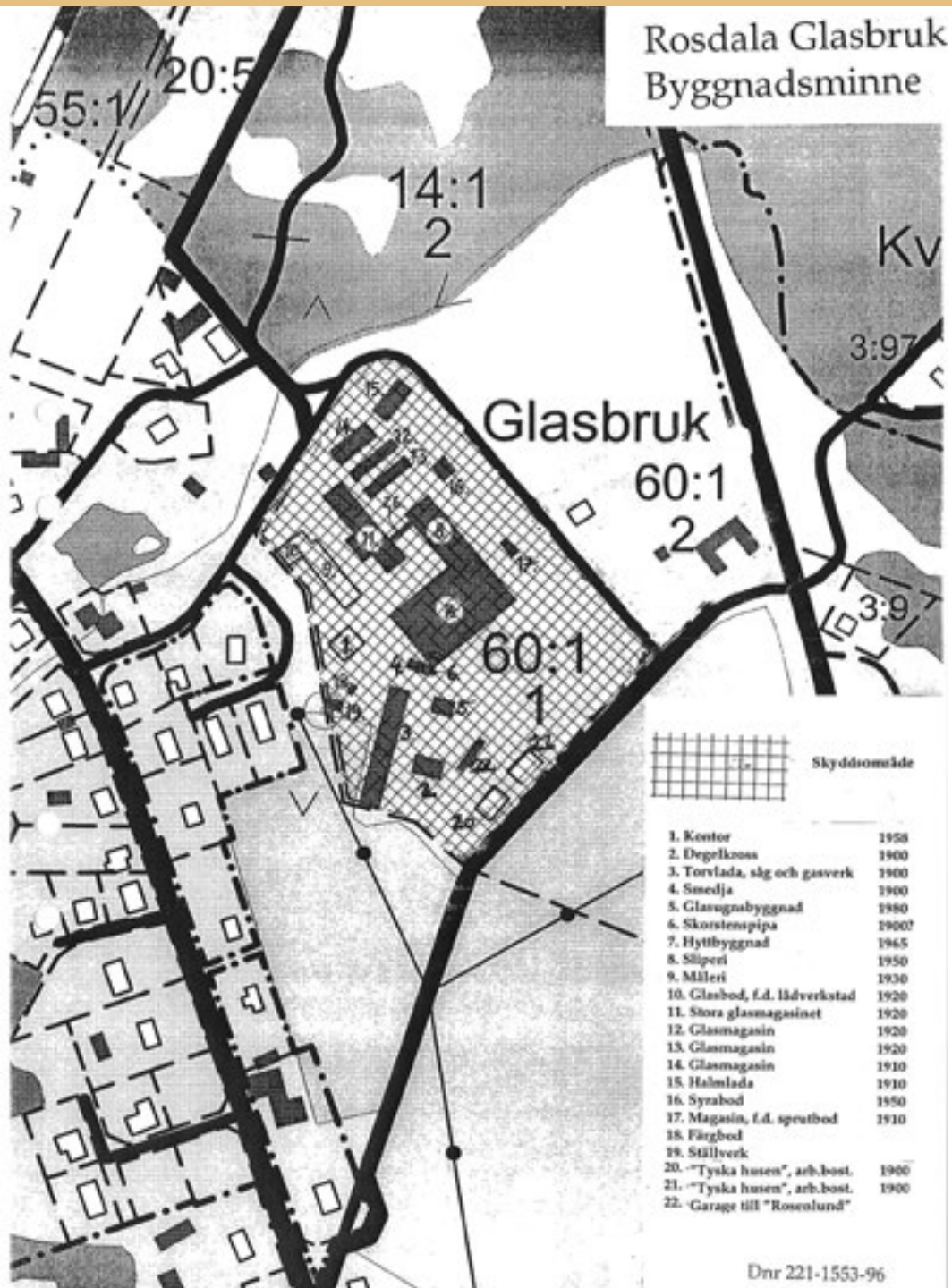

Foto: Jörgen Ludwigsson,
Kulturparken Småland AB.

Foto: Pierre Rosberg, Kalmar läns museum

